

Πανδημία και επιστήμη

Γράφει ο ΒΑΣΙΛΗΣ ΜΗΝΑΚΑΚΗΣ*

Κατά το πρώτο κύμα της πανδημίας (Φεβρουάριος-Απρίλιος 2020), ήρθε με ένταση στο προσκήνιο η συζήτηση για τον κοινωνικό ρόλο της επιστήμης – με διαφορετικές οπτικές, βέβαια. Στον κυρίαρχο λόγο –που έβλεπε στη διαχείριση της πανδημίας μια ευκαιρία να αποκαταστήσει το κύρος της επιστήμης που είχε τραυματιστεί από την αδυναμία, ακόμη και νομπελιστών οικονομολόγων, να προβλέψουν και να αποτρέψουν την κρίση του 2008– η βασική αφήγηση ήταν ότι «εμπιστευόμαστε τους επιστήμονες και πράττουμε με βάση τις υποδείξεις τους». Από την άλλη, υπήρχαν φωνές που μιλούσαν για «υποτιθέμενη πανδημία» και συναφώς για συμμετοχή/συνενοχή –αν όχι για καταλυτικό ρόλο– των επιστημόνων (ιδιαίτερα των υγειονομικών) σε ένα τεράστιο πείραμα βιοπολιτικής και αναδιαπαιδαγωγικής της κοινωνικής πλειοψηφίας. Ενάμισι χρόνο μετά, η ζωή διέψευσε και τις δύο οπτικές και κατέδειξε ότι τα πράγματα είναι πολύ πιο σύνθετα.

Αλλά ας τα πάρουμε με τη σειρά.

Και πρώτα απ' όλα, για ποια επιστήμη μιλάμε όταν αναφερόμαστε στην πανδημία; Η γενική χρήση του όρου λίγα προσφέρει. Είναι σαφές ότι στην αντιμετώπιση και διαχείριση της πανδημίας ενεπλάκη πλήθος επιστημονικών κλάδων –βιολόγοι, γενετιστές, βιοχημικοί, γιατροί και νοσηλευτές διάφορων ειδικοτήτων, ψυχοθεραπευτές, επιδημιολόγοι, στατιστικοί, πληροφορικοί,

επικοινωνιολόγοι κ.λπ. – με διαφορετικό ρόλο ο καθένας. Άλλος, για παράδειγμα, ο ρόλος επιστημόνων άμεσης επαφής με τους πολλαπλώς πληττόμενους –ενός γιατρού σε ΜΕΘ, ενός φυσικοθεραπευτή που φροντίζει την αποκατάσταση ασθενών Covid-19, ενός ψυχολόγου που βρίσκεται αντιμέτωπος με περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας, αύξουσας κατάθλιψης ή άγχους λόγω ανεργίας– κι άλλος του επιδημιολόγου που προτείνει στην κυβέρνηση μέτρα δημόσιας διαχείρισης της πανδημίας ή του επικοινωνιολόγου που διοχετεύει την κυβερνητική γραμμή περί «ατομικής ευθύνης». Διαφορετικός ο ρόλος ενός βιολόγου σε ένα δημόσιο πανεπιστήμιο που δεν χρηματοδοτείται από ιδιώτες από εκείνον ενός επιστήμονα ίδιας ειδικότητας που εργάζεται στο R&D μιας πολυεθνικής φαρμάκου, του πληροφορικού που διευκολύνει την ικνύλωση των κρουσμάτων από εκείνου που συμμετέχει στην επεξεργασία-αξιοποίηση-εμπορευματοποίηση των big data και του υλικού που συγκεντρωνόταν εν μέσω πανδημίας για να αξιοποιηθεί από ένα οργουελιανό κράτος είτε από εταιρείες κάθε λογής καταναλωτικών προϊόντων, εργοδότες ή ασφαλιστικές εταιρείες.

Έχοντας υπόψη αυτή την ποικιλομορφία των επιστημονικών κλάδων που ενεπλάκησαν στην πανδημία, μπορεί κανείς να μιλήσει πολύ πιο συγκεκριμένα για τη σχέση επιστήμης και κοινωνίας-πολιτικής. Τα ευρήματα ενός βιολόγου για τη δομή του SARS-CoV-2 και τον παθοφυσιολογικό μηχανισμό με τον οποίο δρα

i * *Επιμελήτριά εκδόσεων - συγγραφέας*

είναι κάτι πολύ συγκεκριμένο· το ίδιο συγκεκριμένο και αναγκαίο, όμως, είναι να αναδειχθεί με πικρό τρόπο από τους βιολόγους –και να αντιμετωπιστεί από την κοινωνία– ο βιασμός του περιβάλλοντος από τη καπιταλιστικό κέρδος και την αγορά, ο οποίος γεννά ζωοανθρωπονόσους, άρα και τον κίνδυνο για επόμενες πανδημίες, που θα έχουν ως αφετηρία τον Αμαζόνιο ή κάποιο άλλο σημείο όπου δραστηριοποιούνται οι πολυεθνικοί γίγαντες της αγροτοδιατροφής (οι λεγόμενες Big Farm) και των βιοκαυσίμων. Και είναι ένα ζήτημα για την επιστήμη και τα κλίμακα του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (ΠΟΥ) να αποκαλυφθεί αν η πανδημία είναι μία ακόμη ζωοανθρωπονόσος (οπότε τίθεται στο προσκήνιο η αποτροπή της ή των επόμενων) ή αν η αρχή της ήταν η διαφυγή του νέου κορωνοϊού από το Εργαστήριο Ιολογίας της Ουκάν – που παρεμπιπτόντως δεχόταν και αμερικανικά κεφάλαια (οπότε τίθεται θέμα για τα άλλα 59 αντίστοιχα εργαστήρια που κατά τους *Financial Times* λειτουργούν στον πλανήτη, κυρίως δε στις μεγάλες καπιταλιστικές χώρες, έχοντας καταγράψει πλείστα όσο περιστατικά «ατυχημάτων» και διαφυγής επικίνδυνων παραγόντων στο περιβάλλον).

Το ίδιο συγκεκριμένη είναι η ανακάλυψη ενός αποτελεσματικού και ασφαλούς εμβολίου – παλιάς ή νέας τεχνικής· το εάν, όμως, η έρευνα και η παραγωγή του είναι δημόσιο αγαθό, χωρίς ανταγωνισμό και κέρδος, και αν αυτό διατίθεται δωρεάν σε όλους τους κατοίκους του πλανήτη, είναι και αυτό κάτι συγκεκριμένο. Η αντιμετώπιση ενός ασθενούς με Covid-19 στη ΜΕΘ έχει συγκεκριμένα πρωτόκολλα, όπως πολύ συγκεκριμένη είναι, όμως, και η ανάγκη για ένα πλήρως δημόσιο σύστημα υγείας με αναβαθμισμένη πρωτοβάθμια περίθαλψη, επαρκές προσωπικό και πολύ περισσότερες ΜΕΘ. Οι υποδείξεις των επιδημιολόγων περί κοινωνικής αποστασιοποίησης-καραντίνας υπαγορεύτηκαν από μια ορισμένη επιστημονική βάση (δοκιμασμένη επί αιώνες σε περιπτώσεις λοιμωδών νοσημάτων μεταδιδόμενων από την αναπνευστική οδό), ωστόσο η μορφή που πήραν αυτά τα δημόσια υγει-

ονομικά μέτρα καθορίστηκε σε μεγάλο βαθμό –αν δεν σφραγίστηκε καταλυτικά– από τον φόβο της κατάρρευσης –με ανυπολόγιστες συνέπειες σε απώλειες ανθρώπινων ζώων– του εν γνώσει και με ευθύνη των διαχειριστών της καπιταλιστικής τάξης πραγμάτων υποβαθμισμένου δημόσιου συστήματος υγείας, από τη συνείδηση της ανικανότητας του εμπορευματοποιημένου τομέα υγείας να αντιμετωπίσει καταστάσεις σαν την πανδημία, από την επιμονή των καπιταλιστικών επιχειρήσεων –και εκείνων που δεν παρήγαγαν βασικά αγαθά– να συνεχίσουν να λειτουργούν, από την αδυναμία των κυβερνήσεων να πραγματοποιήσουν μαζικά, αλληπάλληλα και δωρεάν τεστ. Υπό αυτή την έννοια, ελάχιστα απασχόλησαν τους «έγκριτους επιδημιολόγους» οι –ας τις χαρακτηρίσουμε έτσι, με συνείδηση της προβληματικότητας του όρου– «παράπλευρες συνέπειες» της μορφής καραντίνας που επελέγη: π.χ., αύξηση ενδοοικογενειακής μετάδοσης, με καταστροφικότερες συνέπειες από τις ελεύθερες μετακινήσεις ή την άθληση σε δημόσιους χώρους· αύξηση κατάθλιψης ή ανεργίας και οικονομικής καταβάρθρωσης, που δεν καλύπτονταν ούτε κατ'ελάχιστο από τις ασπιρίνες των κυβερνητικών μέτρων στήριξης ή τις υποσχέσεις της μετά Covid ανάπτυξης – με χατζηδάκειους εργασιακούς όρους, εννοείται.

Φυσικά, θα ήταν λάθος να περιμένει κανείς ότι η επιστήμη είναι πανίσχυρη και ότι οι επιδημιολόγοι λειτουργοί της διαθέτουν τα μέσα να υποδείξουν τη βέλτιστη κάθε φορά λύση, ειδικά απέναντι σε μια κατάσταση σχετικά πρωτόγνωρη ως προς τα χαρακτηριστικά και την έκτασή της και εναλλασσόμενη (λόγω μεταλλάξεων κ.λπ.)· ο «διάλογος» και οι διαφορετικές γραμμές πολλών από αυτούς ειδικά κατά το δεύτερο και τρίτο κύμα της πανδημίας είναι πολύ χαρακτηριστικός και απηχεί προφανώς διαφορετικά σημεία ισορροπίας επιστήμης και πολιτικής, αλλά και –συχνές στην επιστήμη– διαφορές απέναντι σε φαινόμενα που τα επιστημονικά συμπεράσματα δεν είναι ακόμη αποκρυσταλλωμένα με τελεσίδικο τρόπο – όσο είναι αυτό δυνατό, σε

καταστάσεις που αφορούν την κοινότητα (όπως οι επιδημίες).

Οι επισημάνσεις αυτές υπογραμμίζουν ότι η επιστήμη ως ανθρωπίνη δραστηριότητα διασταυρώνεται –και μάλιστα με πολλούς τρόπους– με το ευρύτερο κοινωνικό, πολιτικό, ιδεολογικό γίγνεσθαι – ακόμη κι όταν ασκείται σχετικά ατομικά ή σε περικλειστά εργαστήρια και βιβλιοθήκες. Αυτή η διασταύρωση-επικοινωνία αφορά τα ερωτήματα που θέτει προς απάντηση στον εαυτό της· τη νέα γνώση που παράγει και τον τρόπο οργάνωσης της υπάρχουσας γνώσης· το ευρύτερο αξιακό, κοσμοθεωρητικό, ηθικό πλαίσιο με το οποίο επικοινωνεί ή εντός του οποίου εντάσσεται· τον τρόπο, τα κριτήρια και τους φορείς αξιοποίησής της· τους όρους άσκησης και μετάδοσής της. Υπό αυτή την έννοια, το πλαίσιο λειτουργίας της επιστήμης –και γενικά και κατά την πανδημία– καθορίζεται, σε τελική ανάλυση, από τις υφιστάμενες κυρίαρχες κοινωνικές-πολιτικές σχέσεις. Σε τελική ανάλυση, όμως, και όχι πάντα με άμεσο τρόπο, που ακυρώνει τη σχετική αυτοτέλειά της (αυτό, σε ορισμένες περιπτώσεις δεν το επιδιώκει καν το κεφάλαιο – τουλάχιστον όχι άμεσα ή ανοιχτά οικονομικά), καταργεί τις ιδιαιτερότητές της ως δραστηριότητας ή αντιμετωπίζει τη σχέση της με το κυρίαρχο –καπιταλιστικό, εν προκειμένω– στάτους ως σχέση «ανάδοχου-εργολήπτη», απολήγοντας στο ότι οποιοδήποτε στοιχείο επιστημονικής γνώσης φέρει υποχρεωτικά και εκ φύσεως τη «βαριά σφραγίδα» των καπιταλιστικών σχέσεων.

Από αυτή την άποψη, είναι βαθύτατα εσφαλμένη η –αστική στην ουσία– προσέγγιση η οποία υιοθετείται και από μαρξιστές κι αντιμετώπιζει την επιστήμη ως μια κατά βάση ουδέτερη, αταξική διαδικασία. Και στη μεν αστική της εκδοχή, τούτη η «ουδέτερη» διαδικασία συμβάλλει –κατά τους αστούς ιδεολόγους– στην κοινωνική πρόοδο όταν αλληλεπιδρά με τις δυνάμεις της αγοράς, το κριτήριο του κέρδους και την ιδιωτική ιδιοκτησία στις πατέντες. Στη δε μαρξίζουσα εκδοχή της, τούτη η «ουδέτερη» διαδικασία θεωρείται ότι αποκτά αντιλαϊκή διάσταση όταν δεσμεύεται στην υπηρεσία του κεφαλαίου· στο πλαίσιο της, ομοίως θεωρείται ότι η αλλαγή εξουσίας αρκεί από μόνη της –με αλλαγή του κτήτορα και μόνο, όχι και του κτήματος– για να τη θέσει στην υπηρεσία του κοινού καλού.

Η εμπειρία της πανδημίας είναι και πλούσια και μεγάλη σε ό,τι αφορά τα ζητήματα αυτά. Ζητούμενο, λοιπόν, είναι τούτη η εμπειρία να λειτουργήσει ως έναυσμα μιας βαθύτερης συζήτησης, η οποία θα αντιστοιχεί στα σημερινά επιστημονικά δεδομένα, θα υπερβαίνει εγκλωβιστικά και μη προωθητικά δίπολα (π.χ. ανορθολογισμός-επιστημονισμός), που κάλλιστα χωρούν εντός του κυρίαρχου καπιταλιστικού στάτους, θα καταδεικνύει τους σύγχρονους τρόπους ποδηγέτησης-υπαγωγής της επιστήμης στις καπιταλιστικές σχέσεις και θα αναζητά μια νέα απελευθερωτική –και για την επιστήμη και για την κοινωνία– σχέση της επιστήμης με χειραφετητικές κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις και τάσεις. **T**